УДК -1(477)(092)

Т.В. Кожушко

Національний педагогічний університет

імені М.П.Драгоманова

СОЦІАЛЬНІ ІДЕЇ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: СПРОБА ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті подана спроба філософської рефлексії своєрідності соціальних ідей Андрея Шептицького. В дослідженні зроблено аналіз пастирських послань митрополита та на основі міркувань вітчизняних і зарубіжних дослідників було проведено ряд аналогій із сучасністю, акцентовано на окремих соціальних ідеях митрополита, які в контексті сьогодення набули нового актуального звучання.

Ключові слова: *любов, справедливість, солідарність, милосердя, соціальні ідеї, пастирські послання.*

Т.В.Кожушко. Социальные идеи митрополита Андрея Шептицкого: попытка философского анализа.

В статье представлена попытка философской рефлексии своеобразия социальных идей Андрея Шептицкого. В исследовании сделан анализ пастырских посланий митрополита и на основании рассуждений отечественных и зарубежных исследователей, был проведен ряд аналогий с современностью, акцентировано на отдельных социальных идеях митрополита, которые в контексте настоящего приобрели новое актуальное звучание.

Ключевые слова: любовь, справедливость, солидарность, милосердие, социальные идеи, пастырские послания.

Kozhushko. Social ideas of the metropolitan Andrey Sheptytsky: attempt of the philosophical analysis.

Attempt of a philosophical reflection of an originality of social ideas of Andrey Sheptitsky is presented in article. In research the analysis of Vicarial messages of the metropolitan and in the context of reasonings of domestic and foreign researchers. A number of analogies to the present was carried out and is accented on separate social ideas of the metropolitan which in the context of the present got new actual sounding. An objective of this research is reasonings on foresight of social ideas of Andrey Sheptytsky, namely an echo and their realization in today's social realities of Ukraine.

Key words: love, justice, solidarity, mercy, social ideas, vicarial messages.

Постать Андрея Шептицького є знаковою в українській культурі. Враховуючи всі антиномії інтерпретацій, зазначимо, зважаючи на всю складність подій минувщини, в очах сучасників митрополит виступає мудрою, розсудливою людиною, вірним християнином та справедливим батьком пастви. Соціальні питання, яким він присвячує чимало сторінок своїх послань, носять оригінальний характер. Шептицький намагався гармонійно вплести в канву католицької соціальної доктрини унікальні риси української ментальності, а саме: персоналізм, суб`єктивізм, інтровертну екзистенцію буття. Він прагнув довести, що принципи християнства є природними корелятами, здатними творити здорову гармонійну людину, родину, окремі згромадження, суспільство й державу.

Джерельна база в запропонованій статті включає наукові розвідки, Ю.Бусґанґ, М.Гьофінггофф, А.Кравчука, Л. Коваленко, Ю.Чорноморця, О.Шеремети, та інших. Важливими є коментарі й оцінки представників католицької традиції: М. Мариновича, С.Шевчука. При огляді матеріалу слід відзначити досить великий інтерес вітчизняних та зарубіжних (переважно польських, єврейський дослідників) навколо творчості та діяльності А.Шептицького. Натомість з'ясовано певну прогалину саме в аналізі та, відповідно, оцінці соціальних новацій у релігійно-філософському контексті. Ця стаття є спробою заповнити вказану лакуну.

Метою представленої статті є аналіз соціальних ідей, висловлених у пастирських посланнях Андрея Шептицького. Акцентовано на реалізації окремих думок митрополита у сьогоднішніх соціальних реаліях України.

Сьогодні в Україні державний апарат, з огляду на вагомість питань соціального сектору, містить спеціальну структуру – Міністерство соціальної політики, основна мета якого спрямована на втілення різноманітних програм задля врегулювання рівня життя найменш захищених верств суспільства. Робота цієї державної установи опирається на чинне законодавство України [1, с. 3].

Але варто зауважити, що в нашій державі соціальним проектам приділяють чималу увагу також церковні інститути. Яскравим прикладом соціальної активності в Україні є діяльність католицьких організацій, товариств та церкви в цілому. Якщо звернутися до ґенези ініціювання соціальних концепцій саме українського католицизму, то оригінальність мислення митрополита Андрея Шептицького змушує гортати сторінки історії з особливою увагою. У пастирському посланні «Нехай Божа мудрість поведе нас!» (13 грудня 2014р.) нинішній глава УГКЦ Святослав Шевчук зауважив: «Митрополит Андрей промовляє до людей усім своїм життям. Для нас він – пастир, богослов, вихователь, проповідник, святитель, будівничий, меценат, дипломат та святий учитель віри. Перелік зробленого ним ніколи не буде вичерпним. Він – приклад для всього духовенства, як можна вірно і жертовно служити Божому народові. Бо митрополит Андрей не лише кермував Церквою – розбудовував цілу християнську цивілізацію, привносячи християнські цінності в такі суспільні сфери, як освіта, наука, мистецтво, охорона здоров'я, законодавство тощо. І всюди він діяв справді як слуга Божий» [2, с.1].

Сьогодні для дослідників та широкого загалу стали доступні пастирські послання Андрея Шептицького. Безпосереднє знайомство зі словом митрополита розкарбовує стереотипи, навіяні тоталітарним режимом радянської епохи, про постать Шептицького, його думки та настанови, взаємини з паствою, державою, німецькими окупантами та українськими націоналістами. З цього приводу голова Патріаршої комісії «Справедливість і мир» УГКЦ, директор

Інституту релігії та суспільства УКУ Л. Коваленко зазначає: «…стереотипи формувалися десятками років, сотнями публікацій про «злочини» Митрополита, «уніатів», українських націоналістів та євреїв-сіоністів, а також тисячами упереджених «доброзичливців» [4, с. 5].

У публікаціях вітчизняного релігієзнавця М. Мариновича А.Шептицький постає певною біфуркаційною фігурою для української історії, культури, церкви, держави. Вчений зазначає: «Усі ці десятиліття над іменем Шептицького лежало нездоланне тавро, й сьогодні можна майже впевнено говорити, що головною причиною цього був геополітичний статус-кво – повоєнна система колективної безпеки. Рештки того давнього статус-кво, який колись оберігав Європу, сьогодні щораз більше оберігають лише самі себе. Постать Шептицького і тут є знаковою, бо вона якраз сигналізує про можливість формування такої світоглядної площини, в якій двоголовість тоталітарного зла знайде своє несуперечливе концептуальне пояснення» [5, с.8].

Серед усіх пастирських послань митрополита (їх дослідники налічують до 250) можна виділити ті, які він писав для окремих груп, що відрізнялись за віковими, соціальними, політичними, економічними критеріями. Цікавими постають висновки, котрі зробила віденська дослідниця М. Гьофінггоф, яка, користуючись соціолінгвістичним інструментарієм, аналізує тексти митрополита в аспекті взаємодії мови і церкви з погляду відображення філософського компонента сакральної термінології. Дослідниця зазначає, що «Твори митрополита Андрея можна поділити на кілька груп: філософічно-богословські чи радше богословсько-духовні й аскетичні твори з філософічною основою, пастирські, канонічно-конституційні твори, писання на соціологічні теми і про мистецтво з його поглядом про зберігання пам’ятників української культури, принагідні писання, промови і звернення з різних нагод, його багате листування, реляції до Ап. Престолу та, вкінці, його адміністраційні письма» [6, с. 107]. Кожне таке послання є відповіддю на потреби часу і зумовлене певними чинниками. Серед його адресатів була молодь, інтелігенція, поляки греко-католицького обряду, українці за кордоном, ченці та прості діти. М. Маринович

зазначає: «Зауважмо, що в очах історії Митрополита освячують принаймні його пастирські послання, якими він невтомно розвертав своїх вірних у бік Божих законів добра і справедливості й вершиною яких є звернення «Не убий!»» [5, с. 9].

Враховуючи зміст, пастирський стиль та настановний настрій послань варто наголосити, що сьогоднішні реалії не вичерпали тих завдань, на яких наголошував А.Шептицький більше півстоліття тому. Адже актуальності не втратили ні ідеї громадянського суспільства та відповідальності індивіда перед ним, ні ідея розбудови держави на засадах солідарності, ні ідея верховенства любові в її християнському прочитанні, ні ідея милосердя, котра сьогодні стимулює благодійництво, яскравим проявом якого є тисячі волонтерських громадських рухів. Отже, відзначимо, що завдання, які ставив митрополит перед своєю паствою актуальні й сьогодні репрезентуються в нових втіленнях. Відтак, вивчаючи документи Української греко-католицької церкви, написані митрополитом Андреєм Шептицьким – теологом та філософом, знайдемо ключ у спробі розв`язання сучасних соціальних проблем.

Вітчизняні вчені (В. Андрушко, О. Гайова, Ю.Чорноморець, О. Шеремета) одностайно зараховують Шептицького до неотомістичної богословської традиції. Саме таку тенденцію демонструють його соціальні ідеї, які виглядають як закономірний наслідок принципів релігійно-філософського мислення митрополита. Ієрарх Греко-католицької церкви міркував узгоджено з католицькою традицією, однак варто відзначити неабияку здатність оригінального тлумачення та втілення загальних настанов Церкви, які А.Шептицький наповнював власним, відмінним баченням проблем, вміло вплітаючи в український контекст.

Намагання А.Шептицького адаптувати настанови католицької соціальної доктрини до українських реалій яскраво виражає його послання «О квестії соціяльній» (1904 р.). А.Шептицький акцентує, що будь-які суспільні події слід вплітати в християнський контекст, у соціальних зрушеннях мусять домінувати закони Божої любові, тільки тоді зміни не зруйнують, а наповнять зовнішній світ

справедливістю та гармонією. Тому для митрополита так важлива Церква, яка, за його міркуванням, здатна мудро консолідувати прагнення та врахувати можливості різних соціальних верст: «…Церква є, з Божої волі, одиноким сторожем і товмачем моральности, і тому вона судить про моральну вартість інституцій, актів, прав і обов'язків соціального життя <…> Причиною часто повторюваних поучень є то, що усяка праця, яка має на меті поліпшення положення робітників і убогих, повинна спиратися на християнську релігію, без чого жодна суспільна акція буде безхосенна» [7, с. 534].

Досить популярні на той час тенденції соціалістів А.Шептицький вслід за папою Левом XIII (енцикліка «Quod apostolici muneris» 1878) [8,с.1] жорстко критикує. Митрополит апелює не до знищення та повалення чогось існуючого, мудрий пастир пропонує встановлювати соціальну рівновагу, поринаючи в екзистенцію гуманного буття. Митрополит розвиває ідею про недосконаліть будь-якого порядку, встановленого людиною. Через гріх людина схильна до зла і несправедливості, тому навіть найдосконаліший в очах людини суспільний устрій абсолютно не ґарантує справедливості й відсутності соціальних конфліктів і протиріч між людьми.

Суперечку про приватну власність, її роль та значення в суспільстві А.Шептицький вирішує на користь домінанти трансцендентного над людським. Благом керувати неможливо з огляду на матеріальний статус, благо еманує завдяки любові та відвертій вірі. А.Шептицький змальовує індивіда як особливу персону, оригінальну одиницю в суспільстві, яка здатна випромінювати Божу любов і саме можливість долучатись до подібної любові дає підстави існуванню соціальної справедливості. Тому для владики Андрея очевидно, що приватна власність – природне право людини, для нього людина стоїть вище держави. Подібні думки висловлює і Лев XIII(енцикліка «Quod apostolici muneris» 1878). Папа вважає, що історично людина старша від держави. Коли ще не було жодних державних утворень, людина мала долати труднощі, дбати про своє майбутнє, щоб вижити [[8,с.1].

З великою повагою митрополит ставиться до інституту сім`ї, вважаючи останній колискою успішного існування суспільства. Зауважимо, що ідею солідаризму в родині, згромадженні та суспільстві в цілому також сьогодні достеменно реалізованою назвати складно. Як зазначають українські дослідники, «людське суспільство, за Шептицьким, існує не як довільне об'єднання індивідів, а як природні єдності особистостей. Найвищою природною єдністю є людство, другою за порядком – нація. Найнижчою формою органічного єднання є сім'я, яка є найміцнішою та історично виникла першою – відразу із появою людей. Між національною єдністю та особистістю існує простір для проміжних форм органічного єднання. Ці об'єднання є громадами, які Шептицький визначає так: «громада, себто злука людей, що живуть в одній місцевості та зв'язані зі собою сусідством і спільнотою багатьох потреб і інтересів» [9, с. 1].

В своїх роздумах А.Шептицький бачить невід`ємним соціальне та етичне буття. Митрополит не тільки захищав ідеал християнського гуманізму, а й висував теологічні аргументи на захист прав людини. Слушно постає висновок вітчизняної дослідниці О. Шеремети, яка зазначає: «Його рішучість у обстоюванні гуманізму та прав людини особливо цінна тим, що таку позицію приймали далеко не всі неотомісти. Навіть римські папи в часи Шептицького були схильні до апології солідаризму через применшення значення персоналізму та прав людини» [10, с. 4]. У міркуваннях пастира українського католицизму превалюють індивідуально-персоналістські тенденції. Варто згадати, що саме індивідуалістична домінанта прикметна українській філософії. Відтак, А.Шептицький не відступає від загальних настанов католицької доктрини, а з середини наповнює її національним колоритом, тим самим роблячи близьким та зрозумілим зміст своїх послань для пастви.

Продовжуючи ідею про створення та діяльність християнських профспілок, налагодження діалогу із роботодавцем, А.Шептицький подібно до ідей енцикліки Лева XIII «Rerum novarum» (1891), відстоює думку про соціальну

справедливість, успіх якої криється у збереженні та слідуванні зальнохристиянським принципам любові.

28 серпня 1934 року митрополит Андрей видав друге Звернення до духовенства «Поможім безробітним». Глава Церкви звертався з проханням організувати безробітним інституцію, яка хоча б декому з них помогла, а з часом могла б допомагати багатьом. В. Андрушко зазначає: «Досвідчуючи в духовному житті ласку і силу Божого Милосердя, бувши Мужем молитви, Митрополит у Зверненні писав, що «немає страшнішого безробіття, коли душа з браку віри, чеснот, доброї волі не може працювати над своїм вічним спасінням. Щира молитва може випросити цим найбіднішим із безробітних і найубогіших з убогих ласку християнського життя й навернення до Бога» [11 , с. 484-485].

У пастирських посланнях «Наша програма» (1899р.), «Християнська робота» (1899 р.), «Найбільша заповідь» (1901р.) А.Шептицький реконструює ідею солідаризму, що є фундаментальним принципом католицької соціальної доктрини: «Тисячі сердець – тисячі рук піднесених до неба, благає від нас помочи. Всі вбогі та пригнетені тягарем праці й життя, – всі темні й непросвічені, всі опущені і без засобів до життя... Батьківського проводу від нас домагаються. Багатших треба наклонювати до любови та милосердя супроти убожчих, а убожчих остерігати перед пожаданням чужого добра. Треба людям помагати у закладанні християнських крамниць, позичкових кас, різних господарських і ремісничих спілок та всяких інших установ» [12, с. 457].

Ідея послання «Християнська робота», змістовно перегукуючись з енциклікою Лева XIII «Нова річ» («Rerum Novarum»), закликає роботодавців та заможніх людей до справедливої розсудливості християнського зразка: «... Коли допомагаєте вбогому, пам’ятайте, що він не лише вашого гроша потребує, але часом ще більше помочі дієвої, поради, потіхи... Давайте убогому можливість заробку – научіть його, покажіть йому, як би він сам міг свою долю поправити» [12, 403]. Митрополит вважав, що справедливою заробітною платою є не менша від тої, що забезпечує робітникові можливість не тільки прогодувати й утримувати сім’ю, забезпечити медичну опіку, а й відкласти на час можливої

непрацездатності. Все, що менше того, підпадає під категорію гріха, який кличе про помсту з неба.

Ще один приклад турботи та співпереживання за ближнього знаходимо у Пастирському посланні до духовенства та вірних «Найбільша заповідь»: «Нашим обов'язком: віддати серце за серце! ...Людські серця тісно пов'язані між собою, що кожне порушення одного серця вправляє в рух усі інші; відгомоном відбивається об другі серця... Отже, нема між людьми більшої... сили, ніж любов, вона загальнолюдська! ...Не смієш живити в серці злости ...не смієш клясти-проклинати... Не кленіть, а благословіть!» [12, с. 425]. Блукаючи найпотаємнішими лабіринтах людської душі Пастир закликає вгамувати соціальну нерівність та взаємно компенсувати її по можливості: робітникам - старанно працювати, а роботодавцям радить розсудливо оплачувати найманий труд.

Про важливість милосердя митрополит міркує у пастирському листі «Про Церкву» (1901 рік): «Нехай вона буде символом того, що людина рада би дати, що душа бажає. Може милосердний Бог прийме й незначну лепту для внутрішнього стану християнської душі. Однак, треба стерегтись, щоб той внутрішній стан не був самообманом» [12, с. 506]. З метою кращого розуміння, і відповідно, виконання вірними, Митрополит роз'яснював суть термінів діло милосердя, милостиня. У п. 24 Послання вказано: «християнський акт милосердя має вище духовне значення: він наказаний надприроднім мотивом, просвічений світлом християнської віри і Божої благодаті» [11, с. 249]. Християнська душа ніби оживає, продукуючи добрі вчинки, які в свою чергу здатні вартувати соціальну рівновагу у суспільстві. Для сьогодення важливою постає ідея панування християнського міркування і, як наслідок, потреби переживати милосердя як таке. Адже суспільство сповнене духом милосердя, апріорі здатне до модернізації.

Одностайні дослідники спадщини А. Шептицького в думці, що митрополит володів далекоглядністю. Сказаному слугує знамените послання «Як будувати

Рідну Хату» (1941р.), де неоднозначно постають рядки: «…навіть тоді, коли той дар із неба молитвами отримаємо і на нього заслужимо вірним і совісним зберіганням Божих заповідей, знайдеться пребагато великих внутрішніх труднощів, які треба буде вже нам самим побороти, очевидно, не без помочи Божої благодати». Дар, про який згадує митрополит, – це незалежна Україна. [13, с. 35].

Вкрай важливою та актуальною сьогодні постає теза послання про те, що неможливо побудувати справжню сильну державу всупереч заповідям Христа, адже «тільки збудована на засадах Євангелія держава, в якій люди живуть християнським життям, «заслугує на благословенство і поміч неба. Але коли тих умовин немає, а тому немає і Божого благословенства, на поверхню суспільного життя висуваються одиниці, не здібні на провідників, які тим самим приносять радше шкоду, ніж хосен, бо, замість дбати про загальне добро, вони шукають тільки заспокоєння свого власного самолюбства, себто понад загальне добро ставлять своє власне добро. І тоді мусять впровадити в будову хати безконечні непорядки» [13, с. 40].

Ці рядки перегукуються з посланням С.Шевчука, який зауважує: «Як добрий пастир, митрополит Андрей не вагався виступити на захист бездержавного народу, який не знаходив виходу з тогочасних геополітичних «чагарів». Упродовж тривалого часу він обґрунтовував перед державними властями важливість створення українських культурних та освітніх установ, української преси; обстоював право українського народу на незалежність» [2, с.1].

Сьогоднішні поневіряння та зубожіння цілих регіонів України тягнеться у минуле і має сумний смак свідомої байдужості: «Тому розмова українців із митрополитом Шептицьким не припиняється ніколи. Міняються епохи, та він незмінно промовляє до нас Божою мудрістю та обставинами свого життя – промовляє так, ніби є нашим сучасником» [2, с. 1].

Як висновок зазначимо наступне. По-перше, в основі соціальних міркувань Андрея Шептицького лежить любов як центральний християнський етос, без

котрого неможлива побудова соціальної системи суспільства. По-друге, протягом свого життя митрополит А.Шептицький завжди був виразним противником соціалізму, вважаючи цю ідеології ворожою у відношенні до християнства й тодішньої соціальної доктрини Католицької церкви. По-третє, стійка патріотична україноцентрична позиція впліталась у канву християнської моралі, яка була панівною також і в соціальному питанні. По-четверте, соціальну справедливість А. Щептицький тлумачив як наслідок домінування іманентної гуманності християнського зразка.

Література:

1. Конституція України *від 28 червня 1996 року (з відповідними змінами та доповненнями). ВВРУ №30. — Київ, 1996. –141 с.*

2. Шевчук С. *Пастирське послання Глави УГКЦ з нагоди Року митрополита Андрея Шептицького «Нехай Божа мудрість поведе нас!» – [Електронний ресурс] – Режим доступу :*

http://news.ugcc.ua/documents/nehay_bozha_mudr
%D1%96st_povede_naspastirske_poslannya_blazhenn
%D1%96shogo_svyatoslavaz_nagodi_roku_pamyat
%D1%96_mitropolita_andreya_sheptitskogo_72534

3. Коваленко Л. *Передмова до українського видання Юліян Бустанґ // Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність / перекл. з англ. Роман Скакун. - Львів : Друкарські куншти, 2009. - 52 с.*

4. Маринович М. *Митрополит Андрей Шептицький: тест для Європи (Передмова до польського видання) / М. Маринович // Юліян Бустанґ. Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність / перекл. з англ. Роман Скакун. – Львів : "Друкарські куншти", 2009. - 52 с.*

5. Гьофінггофф М. *Мова українських релігійних текстів на прикладі Пасторальних листів митрополита Андрея Шептицького (кінець XIX – початок XX століття) / М. Гьофінггофф // Мова і суспільство. - 2012. Випуск 3. - С. 106–126.*

6. Шептицький А. *Пастирське послання «О квестії соціяльній» (1904) / Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання 1899 – 1918 рр. Т. 1. – Львів : АРТОС, 2007. – С. 513 – 550*

7. Папа Пій XII. Енцикліка «Orientales omnes» («Всьому Сходові») / папа Пій XII. – Ватикан, 1945.

8. Шеремета О. *Християнський солідаризм Андрея Шептицького / О.Шеремета, Ю.Чорноморець [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/35426/*

9. Шеремета О. *Етичні ідеї митрополита Андрея Шептицького у релігійно-філософському контексті кінця XIX – першої половини XX ст.. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук УДК 1(09)(477)"18-19+17.03,* Київ – 2010, с.4.

10. А. Кравчук «*Місіонер» Т. II Книга I. — Львів 1998. Шептицький Андрей. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Церква і суспільне питання.*

11. Шептицький А. *Пастирське послання* «Наша програма» *(1899) // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання 1899 – 1918 рр. Т. 1. – Львів : АРТОС, 2007. – С. 137.*

12. Шептицький А. *Як будувати Рідну Хату? – Львів : Свічадо, 1999. - 48 с.*

Кожушко Тетяна Валеріївна – аспірант кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ, Україна)